

GLOBAL AXBOROT MAKONIDAGI SOXTA QADRIYATLARNING O‘ZBEK TILI DISKURSI VA IJTIMOYIY MUNOSABATLARGA TA’SIRI

Madaminova Sohiba Qudrat qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti "Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (ma’naviyat asoslari)" mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

E-mail: madaminovasohiba123@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23757116>

Annotatsiya: Ushbu maqolada global axborot makonida keng tarqalayotgan soxta qadriyatlar va ularning ijtimoiy munosabatlarda o‘zbek tili diskursida namoyon bo‘lish xususiyatlari filologik jihatdan tahlil qilingan. Mediamadaniyat sharoitida axborot manipulyatsiyasining til birliklari orqali jamiyat ongiga ta’siri hamda ularga qarshi kurashishda til egalarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning lingvistik omillari yoritilgan. Ijtimoiy tarmoqlardagi feyk kontentlarning til elementlari va lisoniy manipulyatsiya usullari tadqiq etilib, milliy qadriyatlar tizimini va o‘zbek tilining ijtimoiy nufuzini axborot xavflaridan himoya qilish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: global axborot makoni, soxta qadriyatlar, mediamadaniyat, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy munosabatlar, o‘zbek tili, lisoniy manipulyatsiya, diskurs tahlil, axborot xavfsizligi, ijtimoiy lingvistika.

ВЛИЯНИЕ ЛОЖНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ГЛОБАЛЬНОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ НА ДИСКУРС УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И СОЦИАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Аннотация: В данной статье филологически анализируются ложные ценности, распространяющиеся в глобальном информационном пространстве, и особенности их проявления в дискурсе узбекского языка в социальных отношениях. Освещено влияние информационной манипуляции на общественное сознание через языковые единицы в условиях медиакультуры, а также лингвистические факторы формирования навыков критического мышления у носителей языка в борьбе с ними. Проанализированы языковые элементы фейкового контента и методы языкового манипулирования в социальных сетях, разработаны предложения и рекомендации по защите системы национальных ценностей и социального статуса узбекского языка от информационных угроз.

Ключевые слова: глобальное информационное пространство, ложные ценности, медиакультура, критическое мышление, социальные отношения, узбекский язык, языковое манипулирование, дискурс-анализ, информационная безопасность, социолингвистика.

THE INFLUENCE OF FAKE VALUES IN THE GLOBAL INFORMATION SPACE ON THE UZBEK LANGUAGE DISCOURSE AND SOCIAL RELATIONS

Abstract: This article philologically analyzes fake values spreading in the global information space and the features of their manifestation in the Uzbek language discourse in social relations. In

the context of media culture, the impact of information manipulation on the public consciousness through language units is highlighted, as well as the linguistic factors of forming critical thinking skills in native speakers to combat them. Language elements of fake content and methods of linguistic manipulation in social networks are analyzed, and proposals and recommendations are developed to protect the system of national values and the social status of the Uzbek language from informational threats.

Keywords: global information space, fake values, media culture, critical thinking, social relations, Uzbek language, linguistic manipulation, discourse analysis, information security, sociolinguistics.

Kirish

XXI asr insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi — universal axborotlashgan jamiyat davri sifatida xarakterlanadi. Global axborot makonining shakllanishi, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli medianing hayotimizga shiddat bilan kirib kelishi ijtimoiy munosabatlar tizimini ham, ushbu munosabatlarning bosh aloqa vositasi bo‘lgan tilning funksional tabiati va diskursiv xususiyatlarini ham tubdan o‘zgartirib yubordi. Bugungi kunda til shunchaki axborot uzatish yoki lisoniy aloqani ta’minlash quroli emas, balki global miqyosda mafkuraviy ta’sir o‘tkazish, ijtimoiy ongni manipulyatsiya qilish va ma’lum bir qadriyatlar tizimini shakllantirish yoki parchalashning eng asosiy strategik vositasiga aylandi.

Ayniqsa, yoshlar auditoriyasi hayotining ajralmas qismiga aylangan mediamadaniyat sharoitida ommaviy ongni egallashga qaratilgan g‘oyaviy kurashlar bevosita til birliklari, matn va diskurslar orqali amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda milliy va ma’naviy asoslarimizga mutlaqo yot bo‘lgan soxta qadriyatlarni ijtimoiy ongda tabiiy ehtiyoj sifatida aks ettirishga urinishlar ko‘p kuzatilmoqda. Soxta qadriyatlar deyilganda, jamiyatning barqaror rivojlanishiga, tarixiy tajribalariga va milliy o‘zligiga zid bo‘lgan, ammo axborot texnologiyalari vositasida jozibador shaklda taqdim etiladigan virtual g‘oyalar va hayot tarzi tushuniladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘z ma’ruzalaridan birida ma’naviy tahdidlar haqida gapirar ekan, quyidagi fikrlarni alohida ta’kidlaydi: “Bugungi kunda dunyo miqyosida xalqaro maydonda nihoyatda murakkab, ziddiyatli va tahlikali jarayonlar ro‘y bermoqda. Axborot makonidagi turli g‘oyaviy xurujlar, yoshlarimizning ongi va qalbini egallashga qaratilgan yashirin intilishlar har birimizdan doimiy hushyorlik va ogohlikni talab etadi” [1, B. 42]. Ushbu fikrlar o‘zbe k tilining ijtimoiy munosabatlardagi o‘rnini global axborot tahdidlari kontekstida o‘rganish, til egalarida axborotni to‘g‘ri tahlil qilish hamda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy o‘zbek tilshunosligi, xususan, sotsiolingvistika va media-lingvistika oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Asosiy qism va tahlil.

Global axborot makonida soxta qadriyatlarning ijtimoiy munosabatlarga kirib kelishi ko‘pincha tilning yashirin imkoniyatlaridan foydalanish, ya’ni lisoniy manipulyatsiya orqali sodir bo‘ladi. Lisoniy manipulyatsiya deganda, matn yaratuvchi (muallif) tomonidan til birliklarini ongli

ravishda tanlash va ularni maxsus usullarda qo‘llash orqali o‘quvchining mantiqiy fikrlash silsilasini chetlab o‘tib, uning his-tuyg‘ulari va dunyoqarashiga ta’sir o‘tkazish jarayoni tushuniladi.

Hozirgi o‘zbek tili ijtimoiy-tarmoq diskursida soxta qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi matnlarni kuzatganimizda, ularda quyidagi asosiy lingvistik xususiyatlar va usullar namoyon bo‘layotganini ko‘rishimiz mumkin:

1. Leksik va semantik darajadagi manipulyatsiya. Ijtimoiy munosabatlarda asrlar davomida shakllangan milliy va ma’naviy tushunchalarning (masalan, oila, hayo, andisha, burch, mas’uliyat) lisoniy ma’no struktura va mazmuni virtual muhitda qasddan zaiflashtiriladi. Buning o‘rniga ommaviy madaniyat mahsuli bo‘lgan tushunchalar ijobiy bo‘yoqdor leksika bilan o‘ralgan holda iste’molga kiritiladi. Masalan, cheksiz erkinlik, individualizm va ma’naviy mas’uliyatsizlik kabi tushunchalar "shaxsiy chegara", "erkin tanlov", "zamonaviylik" kabi jozibador neologizmlar va ijtimoiy-siyosiy evfemizmlar niqobi ostida taqdim etiladi.

2. Stilistik va sintaktik manipulyatsiya. Feyk va manipulyativ matnlarda o‘quvchining mantiqiy tafakkurini bloklash uchun sintaktik qurilmalarda his-tuyg‘uga yo‘naltirilgan ritorik so‘roqlar, inversiyalar, gradatsiya (kuchaytirish) usullaridan haddan tashqari ko‘p foydalaniladi. Sarlavhalardagi giperbolizatsiya (bo‘rttirish) va ekspressivlik o‘quvchini matnning ichki mohiyati ustida o‘ylashga qo‘ymaydi, balki tezkor xulosa chiqarishga undaydi. Bu esa til egalarining ijtimoiy munosabatlarda voqelikka xolis baho olmasligiga olib keladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Ma’rifat va ma’naviyat har qanday yot g‘oyalarga qarshi eng qudratli qalqondir. Agar biz farzandlarimiz ongida mustahkam milliy immunitet shakllantira olmasak, ularni turli axborot xurujlaridan asrash qiyin kechadi” [4, B. 156]. Ushbu konseptual fikr bevosita til ta’limiga ham tegishlidir. Zero, matn ustida tanqidiy tahlil olib borilmasa, til egasi uning ostmatnida yashiringan salbiy g‘oyalarni anglay olmaydi. Shu sababli jamiyatda, ayniqsa axborot oqimiga tez beriluvchi yoshlar qatlamida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini lingvistik metodlar orqali rivojlantirish hayotiy zaruriyatga aylandi. Filologik va lingvistik jihatdan tanqidiy fikrlash — bu taqdim etilayotgan axborot matnini shunchaki o‘qib qabul qilish emas, balki uning strukturaviy-semantik qatlamlarini tahlil qilish, muallif so‘zlarni nega aynan shu tartibda tanlaganini, uning ortida qanday lisoniy maqsad yotganini aniqlash san’atidir. Biz globallashtirish davrida o‘zbek tilining ijtimoiy mavqeyini himoya qilish va milliy qadriyatlarimizni saqlab qolish uchun til egalariga matnlarning lingvistik ekspertizasini tushuntirishimiz lozim. Matndagi yolg‘on argumentlarni, asossiz umumiyashtirishlarni ("hamma shunday qilyapti", "zamonaviy odamlar tushunadi") taniy olish tanqidiy fikrlashning birinchi lisoniy belgisidir. O‘zbek tilining boy so‘z xazinasini, sinonimiya va omonimiya imkoniyatlari, stilistik rang-barangligi har qanday yot va soxta g‘oyalarning asl mohiyatini fosh etish uchun yetarli lisoniy salohiyatga ega. Muammo bu salohiyatdan amaliy muloqotda va ta’lim jarayonida unumli foydalana bilmaslikda qolmoqda. Shuning uchun ona tili va adabiyot o‘qitish metodikasiga "Media-matn tahlili" va "Nutqiy ta’sir sirlari" kabi amaliy ruknlarni kiritish talab etiladi.

Xulosa va takliflar.

Olib borilgan tahlillar va kuzatishlar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Global axborot makonidagi mediamadaniyat o‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi vazifalarini shunchaki muloqot doirasidan chiqarib, kognitiv va g‘oyaviy ta’sir vositasiga aylantirdi. Soxta qadriyatlar tilning leksik-semantik tizimini buzish va manipulyativ diskurs yaratish orqali ijtimoiy munosabatlarga kirib bormoqda.

2. Lisoniy manipulyatsiyaga qarshi turishning eng samarali chorasini — til egalarining mediamadaniyatini oshirish va ularda tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini lingvistik tahlil asosida shakllantirishdir. Matnning lisoniy va uslubiy tahlili ijtimoiy ongning axborot infeksiyalaridan himoyalashda "immunitet" vazifasini o‘taydi.

3. Filologik oliy ta’lim va umumta’lim maktablarida ona tili darslarini shunchaki qoidalar yodlashdan amaliy matn tahliliga, ya’ni media va internet matnlari ustida ishlash, ulardagi feyk va manipulyativ elementlarni aniqlash metodikasiga yo‘naltirish lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2019). Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari. Toshkent: O‘zbekiston.
2. Safarov, Sh. (2008). Pragmalingvistika. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
3. Xudoyberganova, D. (2015). Matnning antropotsentrik tahlili. Toshkent: Fan.
4. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston.
5. Nurmonov, A. (2010). O‘zbek tilshunosligi tarixi. Toshkent: Fan.
6. Yo‘ldoshev, M. (2018). Badiiy matnning lingvopoetik tahlili. Toshkent: Fan va texnologiya.